Црквене студије, Ниш / Church Studies, Nis *20-2023, 525-544*

УДК 341.322.5-053.2(497.5)
341.322.5(=163.41)(497.5)
https://doi.org/10.18485/ccs_cs.2023.20.20.34

Мирослав Д. Стевановић
Академија за националну безбедност, Београд
e-mail: mstvnv297@gmail.com
Драган Ж. Ђурђевић
Академија за националну безбедност, Београд
e-mail: djurdjevic.dragan@gmail.com

НЕКАЖЊИВОСТ УНИШТАВАЊА ПРАВОСЛАВНИХ СРБА У ХРВАТСКОЈ СА АСПЕКТА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Апстракт: *У овом раду, поставили смо тезу да су бруталност уништавања православних Срба на простору Хрватске и некажњивост злочина према њима значајним делом резултат деловања спољних сила у циљу остваривања доминације на територији. У том контексту, прво смо преиспитали корене и усмеравање мржње која је кулминирала у нечовечним методима убијања на масовној скали, а затим анализирали околности који су за исход имали то да одговорни не буду гоњени. Како би определили данашњи утицај интереса сила које су допринеле некажњеном уништавању православних Срба у савременим међународним односима, посматрали смо учинак процеса глобализације у односу према православљу као вредносном концепту. Циљ рада је да се сагледају практични разлози у основи данашње дискриминације православља и православних Срба и укаже на интересни анимозитет утицајних субјеката у подлози, као чинилац на који се мора рачунати у вођењу спољне политике. Налази дају основ за тврдњу да силе са империјалистичким претензијама имају анимозитет према православљу, као вери која подстиче вредносни идеал слободе, равноправности и одговорности сваке индивидуе.*

Кључне речи*: шовинизам, политички активизам, сфере утицаја, хегемонизам, спољнополитичко одлучивање*

Срби су вековима настањивали простор Хрватске, као заједница. У тој средини, припадници српске заједнице се нису разликовали по спољним обележјима, већ искључиво по православној хришћанској вероисповести и светосављу, који су од XII века национална одредница Срба.[1] Та средина је такође била хришћанска, али доминантно римокатоличке вероисповести. Отуда, с обзиром да је до окончања Првог светског рата територија Хрватска била под Аустријском/Аустроугарском монархијом (римокатоличком), на том простору су се преклапали духовни утицаји Римске курије и аустријског двора и Српске православне цркве (СПЦ). Од XIX века, на простору Хрватске се одвија процес организованог оспоравања православља и дефамације Срба. Најтрагичнији исход тог процеса је брутално спроведено уништавање српског живља од 1941. до 1945. године, под идеолошким окриљем расних теорија из претходног века. Како примећује Гидеон Грајф, за разлику од нациста који су у логорима смрти жртве (Јевреје)

1 Детаљније: Крестић, 2010.

индустријски убијали „чисто“ (гасне коморе), фотографије настале у Јасеновцу показују да су усташе уживале да осете патњу својих жртава (Срба). Такође, Немци су у логорима смрти користили физичку снагу жртава, а у Јасеновцу је једина сврха била патња жртви и развијено је 57 начина личног убијања жртава на индустријској скали, што је незабележено у историји човечанства.[2] Упркос масовности убијања Срба и испољеног садизма, овај злочин није, попут нацистичког, наишао на осуду међународне заједнице, ни после Другог светског рата, али ни данас када је развијена свест о кажњавању масовних злочина против цивила.

У овом раду, постављамо претпоставку да размере, свирепости и некажњивост уништавања Срба у Независној Држави Хрватској (НДХ) није могла проћи без интереса моћних спољних учесника. Ова претпоставка подразумева два услова, који се могу изразити као помоћне хипотезе: прво, развој мржње према Србима, из које се изродио испољени садизам, био је у интересу Римске курије и аустријске елите, друго, некажњавање масовног злочина против Срба, који је имао обележја геноцида, последица је интереса две доминантне силе поратног периода, Уједињеног краљевства и САД.

Наведена претпоставка има шири и трајнији значај од правде за жртве и кажњавања извршилаца и налогодаваца. Наиме, уколико су постојали интереси да се заједница православних Срба уништи, отворено је питање мотива према православним Србима и данас, односно мора се имати у виду у спољнополитичком одлучивању. У том смислу, циљ овог рада је да се преиспита историјска позиција неких субјеката међународних односа према Републици Србији као седишту Српске православне цркве.

Нестајање Срба са простора Хрватске

Етнографске карте Аустријског царства показују неспорно значајно присуство Срба на простору данашњих: Словеније, Хрватске, Војводине, Мађарске и скоро половине Румуније.[3] Срби су на простору Хрватске, у том периоду живели у областима „Војне крајине“, „Јужне Угарске“ и „Далмације“, под аустријском династијом, као „слободна нација“, са аутономијом своје православне цркве.[4] У периоду Аустроугарске монархије, Срби, 1880. године, у Царској Краљевини Далмацији оснивају Српску народну странку, а 1881. године, Српску народну самосталну странку у Краљевству Хрватске и Славоније. Студија Светозара Ливаде и сарадника показује да државни пописи тог доба исказују благ раст бројности и благ пад удела српског живља у становништву Хрватске: 1880. године 441.912 (17,63%), 1890. године 502.019 (17,59%), 1900. године 535.473 (16,94%) и 1910. године 564.214 (16,30%).[5] У Краљевини Југославији, број и удео Православних Срба у Хрватској је иницијално нагло скочио на 764.901 (22,21%) 1921. године,[6] а затим пао и 1931. године евидентирано је 655.566 Православних, који су чинили 18,1% становништва.[7]

2 Грађ, 2019.

3 Berghaus Heinrich, Ethnographische Karte der Osterreichischen Monarchie, Nach Bernhardi, Safarik, und eigenen Untersuchungen von HBgs. Febr 1845, 8te Abtheilung: Ethnographie No. 10. Gotha: Justus Perthes, 1846. доступно: http://www.davidrumsey.com/maps5304.html, 03.12.2021; von Czoernig, Karl, 1857, 25

4 von Czoernig, 139.

5 Ливада, 2018, 24-27.

6 Краљевина Југославија – општа државна статистика, Присутно становништво по матерњем језику и вероисповести, попис 31. јануара 1921., 1. доступно: https://publikacije.stat.gov.rs/G1921/Pdf/G19214001.pdf, 03.12.2021.

7 Краљевина Југославија – општа државна статистика, Дефинитивни резултати пописа

Почетак Другог светског рата на простору Хрватске дочекало је скоро 1,85 милион Срба. Попис НДХ, 1941. године, исказује 1,848 од 6,967 милиона становника (од којих 4,817 милиона Хрвата), што је нешто више од четвртине, док је према подацима немачког министарства спољних послова било 1,847 милиона Срба (30,56%) од 6.143 милиона становника, од којих 3.069.000 Хрвата (50,78%), уз 717.000 (11,86%) Муслимана и 410.000 (6,8%) припадника других народа.[8] Разлика потиче отуда што извештај Хрватског државног бројидбеног уреда НДХ у Хрвате убраја и становништво са територија које је Павелић дао Италији,[9] као и босанскохерцеговачке Муслимане. Крај Другог светског рата у Хрватској је дочекало само 543.795 Срба (14,5%) од 3.756.807 становника (уз 2.975.399, 83%, Хрвата).[10]

Више од четири деценије након Другог светског рата, према попису из 1991. године, број Срба у Хрватској се незнатно повећао на 581.663, али се удео смањио на 12,2%.[11] Према задњем попису, из 2011. године, на простору Хрватској је исказано свега 186.633 Срба, што је чинило 4,36% становништва.[12]

Узрок нестанка Срба из Хрватске, поред њиховог масовног убијања током Другог светског рата и протеривања након грађанског рата, чини се, има и у идеологији антисрпства коју је генерисао део хрватске интелигенције претпрошлог века. Битан елемент тих теорија је полазиште да су Срби, као народ, за своју одредницу прихватили - православље. У другој половини XIX века, Анте Старчевић заговара тезу о Србима као инфериорној раси,[13] коју су прихватили неки хрватски интелектуалци. На пример, идеолог усташтва, Младен Лорковић је истицао корелацију Старчевићевих ставова са европским расистичким идеолозима тог доба: Французима Жозефу Артиру Гобиноу и Жоржу Вашеу Лапужу, те Енглезу Хјустону Стјуарту Чемберлену.[14] За проблем уништавања православних Срба у Хрватској, значајна је поставка мржње према њима коју Старчевић утемељује. То илуструју искази попут: "народ херватски неће терпити, да та сужањска пасмина скверњује свету земљу Херватах" („Неколике успомене“, 1870, 58); „Вјешала за ону пасмину биаху најстраховитија места смрти. Било да Хервати то нису знали, било да их је знао гнев преузети, они нису кривце вјешали: Сењани у Перушићу набише их на ражањ пак их испекоше.“ [„Пасмина славосербска“, 1876, 42]; „Тако сте ви Славосерби народ херватски осрамотили и омразили код свих народах. Али време вам је на измаку.“ („Писма Мађаролацах“, 1879, 125)...

Старчевић, међутим, мржњу према Србима не гради само на етничкој основи. У том смислу су индикативни ставови, попут: „Несрећа керстијанах Турске долази непосредно од њихових непоштења, неверја, и бездушја, тер док су какви су, не може им бити боље… није могуће овако покварен, рођен пук изједначити Мухамедовце, и у повијести не бијаше и није такове једнакости међу тако различитим и непријатељски сталежи“ („На чему смо“, 1878, гл. IV, 11); „Што имамо најчистије хрватске крви то је у

становништва од 31. марта 1931. године Књига 2 по вероисповести, Приморска и Савска бановина, стр. 4. доступно: https://publikacije.stat.gov.rs/G1921/Pdf/G19214001.pdf, 03.12.2021.

8 Broucek, 2013, 19.

9 Деган, 2008, 272-273.

10 Савезни завод за статистику ФНРЈ, *Коначни резултати пописа становништва од 15. марта 1948. године, књига 9: Стално становништво по народности*, Београд: Савезни завод за статистику, 1955.

11 Kovač, 2009, 89.

12 Ostroški, 2011, 11.

13 Анте Старчевић је од мајке Милице и оца Јакова, Срба који су примили римокатоличанство. Образовање је стицао у сјеменишту у Сењу, а затим на студијама теологије у Пешти.

14 Лорковић, 1944, 39.

племству Турске (Муслимани – напомена аутора), а она се ево четиристо година најмање меша с туђом крвљу" (Би ли к Славству или ка Хрватству, 1890, 4); „(Власи су) следитељи источне цркве који се послије Косова по Хрватској разштеркљаше“ ("Пасмина Славосербска по Хрватској“, 1876, 27)... Из ових цитата се може извести да мржњу подстиче према православном живљу. Како примећују амерички историчари Џон Кокс и Јозо Томашевич, он Србе разликује као Хрвате који су прешли у православље, односно негира постојање Срба као народа.[15]

Овакви ставови утемељили су даљу идеолошку разраду односа према православном живљу на простору већински настањеном Римокатолицима. Утицајни политичар, Стјепан Радић у свом страначком органу пише: „Он (Старчевић) није признавао да има Срба, и то не само у Хрватској, него их није признавао ни у Србији. За Србе у Хрватској писао је да су то цигани, власи и Бог зна што, који су с турског коца утекли нама. Срби су дакле, влашки накот, зрио за сикиру.” („Дом“, 12.9.1914.) Прецизирање основа демонизације види се из става хрватског политичара Иве Пилара: "Лице Срба јест лице православља, а лице Хрвата је лице католичанства, ислама и богумилства".[16] Хрватски интелектуалац Мирослав Крлежа, 1933. године, пише да је Старчевић „најлуцидније наша (хрватска) глава, која је нашу стварност проматрала с најпрецизнијом проницавошћу и која је о тој стварности дала слике за читаво једно стољеће књижевно и говорнички најпластичније“[17] У том периоду, историчар Ћиро Трухелка прихвата Старчевићеву тезу да је надирање Турака довело до потискивања Влаха ка средишњем Балкану, али наглашава да Турци нису освајали културе и језике, док „гркоизточне вјероизповјести у БиХ“ улазе у Босну путем „чобанске инвазије“ „на штету хрватског сједелачког католичког закона.[18]

Речи и мисли нису, саме по себи, довољне да објасне садистичко убијање православних Срба на индустријској скали у НДХ, од 1941. до 1945. године, која су усташки џелати вршили лично. Претеча такве операционализације Старчевићевих идеја је политички активизам његовог савременика Јошуе (Јосипа) Франка, којег идеолози усташтва, међу којима и Анте Павелић, касније користе као "научно" покриће за терор над Србима. О Франковом активизму пред Први светски рат, њему идеолошки близак Стјепан Радић у свом страначком органу пише: „Ово што хоће легија (Франкова паравојна група Хрватска народна легија – напомена аутора), то је не само мржња, то је готово клање Срба. И онда они који су за легију, говоре, да ће се Босна, у којој има око 700.000 Срба, сјединити с Хрватском да те Србе „жедне хрватске крви“, или ми покољемо, или они збиља попију нашу крв.“ („Дом“, 20.11.1908, 2). Циљ таквог активизма и каснијег геноцида назире се из ставова загребачког надбискупа, Алојзија Степинца: “Најидеалније би било да се Срби врате вјери својих отаца, т.ј. да пригну главу пред

15 Cox, 2007, 207; Tomasevich, 2002, 347.

16 Пилар, 1943, 316.

17 Крлежа Мирослав, Предговор Подравским мотивима Крсте Хегедушића, 1933, 20. доступно: https://dokumen.tips/documents/krleza-predgovor-podravskim-motivima-krste-hegedusica.html, 15.11.2021.

18 Трухелка Ћиро, *Studije o podrijetlu: etnološka razmatranja iz Bosne i Hercegovine*, Zagreb: Matica Hrvatska, 1941, 5-14, 33. Дискурс како су се православни Срби доселили на простор БиХ на коме су били искључиво Хрвати, као етничка група и Римокатолици, нема чињенично упориште. Наиме, према попису из 1895. године, „Босна има... укупну популацију од 1,591,036... Изузев неких 30.000 Албанаца... на југоистоку, Јевреја који су избегли.. из Шпаније, нешто Османских Турака, трговаца, званичника и Аустријских трупа, остатак становништва (око 98 одсто) припада јужно-словенском народу, Србима (национално - напомена аутора)...“ (Становништво Босне и Херцеговине по пописима 1879–1991", Институт за статистику Федерације Босне и Херцеговине).

Намјесником Кристовим – Светим Оцем. Онда би и ми коначно могли одахнути у овом дијелу Европе, јер византизам је одиграо страшну улогу у повијести овог дијела свијета."[19] Срби се, тако, представљају као, други свет, само због свог „источног православља". Следствено томе, усташки идеолози, али и неке друге политичке и друштвене групе су сматрали да би уништењем православне цркве спровели похрваћивање Срба, односно „њихов повратак вери дедова".[20] У остваривању те идеје, како описују Александар Стојановић и Растко Ломпар, по стварању НДХ, током прва четири месеца приближно четвртина православних свештеника је убијена, око половина је протерано у Србију, а 1942. године се ствара Хрватска православна црква, као решење до коначног прелаза на католичанство, о чему је обавештен Ватикан.[21] Порив елиминације Српске православне цркве, чини се, своди се на настојање да се створи хрватска нација. У прилог томе указује и савремено становиште хрватског интелектуалца Павла Пожара, да „Хрвати не могу да дозволе постојање националне цркве чије је средиште у другој држави.[22]

Позадина уништења Срба на простору Хрватске

На простору Хрватске, под влашћу усташа током Другог светског рата, уништавање Срба је спровођено систематски, масовним погубљењима у логору смрти, масовним убиствима, протеривањима, терором, дискриминацијом и присилним покрштавањем. Након рата, инспиратори, налогодавци и извршиоци овог геноцида нису на одговарајући начин гоњени, нити су нацистички злочинци из редова усташа били санкционисани пред Нирнбершким судом (иако је тадашња ДФЈ била сила победница). Ова некажњивост, може се делом приписати и настојању послератних југословенских власти да створе југословенску нацију и страховању да би прогон усташа могао изазвати етничке тензије и дестабилизовати успостављену комунистичку власт. Са аспекта овог рада, посебно је значајно то да је тиме остало нерасветљено и зашто је примењивана асимилација Срба, тако што је током режима усташа, Римокатоличка црква у Хрватској масовно покрштавала српски православни живаљ и формирала посебан одбор за спровођење покатоличавања.[23] Покрштавање је, иначе, одликовало однос Ватикана према православним Србима од 1622., када је основана Конгрегација за јеванђелизацију народа Римске курије (*Congregatia de propaganda fide*) и пропагандни центри за школовање питомаца са Истока за унијатске мисије. Овај однос је релевантан стога што се у њему испољава институционални антагонизам према самом постојању православља.[24]

Православље је, како налази Мирољуб Јевтић, одиграло велику улогу у процесу конституисања многих балканских народа. Тако, захваљујући чињеници да османска власт није одвајала веру од нације, сви православци су дуго времена имали исту верску заједницу а самим тим су се око верске заједнице вршила етничка претапања, што многи хрватски научници користе да докажу како хрватски Срби то нису, већ су Власи који су због православља постали Срби.[25] Истовремено, посебност хрватске нације се образлаже римокатоличанством, које не познаје аутокефалност националних цркви. У том контексту

19 Дедијер, 1987, 453.
20 Ловрић, 1941, 92–93.
21 Стојановић, Ломпар, 2017, 36.
22 Пожар, 1996, 113–127.
23 Новак, 1989, 684
24 Детаљније: Радонић, 1950.
25 Јевтић, 1997, 79-91.

треба имати на уму да низ нација има припаднике римокатоличке вероисповести, те би истицање тога могло да буде основ разликовања само између етнички истог народа. Отуда, не оспоравајући право свих који се осећају Хрватима на самоопредељење, поставка истицања римокатоличанства се практично своди на одржавање утицаја Ватикана на том простору.

У историји је много примера геноцидног понашања. Оно што издваја уништење православних Срба у Хрватској, како је налази Гидеон Грајх, јесте индивидуално зверско понашање извршилаца, које одликују садистички начини серијског убијања.[26] Такво понашање дела римокатоличке популације не може бити само услед жеље за обједињавање у нацију хрватства, већ пре личи на излив акумулиране мржње према припадницима православне вероисповести. Таква мржња, како објашњава Никола Жутић, стварана је и негована под окриљем римокатоличке црква, тако да је на Сабору у Фиренци, 1439. године прихваћено да "Света Римска Црква чврсто верује да нико који не припада Католичкој цркви... не могу ући у царство небеско... ако се пред смрт не обрате к правој вери". Он у том контексту наводи да је вековима у ватиканској терминологији српски народ називан „најгорим шизматичким народом", а православне цркве „поганим богомољама", те да је већина спроводника такве идеологије школована у илирским колегијима у Ферму, Лорету и Заводу св. Јеронима у Риму, из којих су проводили акције међу православним Србима, како би их подвели под организациону власт Ватикана.[27] Вишевековно деловање фанатизованих ватиканских мисионара (пре свега прозелита[28]) може објаснити генерисање мржње у широким масама римокатоличких верника у Хрватској и капацитет прихватљивости не само убијања православних, већ садистичких метода.

Други аспект етаблирања мржње је институционални, односно усмеравајући. Не улазећи у разматрање етничког порекла становништва на простору Хрватске, чињеница је да су се (православни) Срби пред Отоманском окупацијом досељавали на подручја под управом хришћанске Аустро-Угарске, а да су им аустријски царски команданти и поједини хрватски феудалци у почетку, како би их користили за одбрану, признавали „крајишка права", односно „влашке повластице", којима су били ослобођени од пореза и кметства, стварајући код њих утисак да су слободни људи којима је дозвољено исповедање вере.[29] Ово је имало двојако дејство. С једне стране, слобода досељеног православног становништва није могла остати без зависти староседелаца који је нису уживали. С друге стране је системска подређеност Српске православне цркве, у смислу како констатује Мирјана Гос да је римокатоличка била привилегована државна црква, а православне парохије нису имале или су имале незнатан иметак те су зависиле од верника, углавном сељака, притиснутим бројним порезима и прирезима.[30] Како је државна криза Хабзбуршког царства јачала, нарочито после 1848/49. године, развија се аустријска идеја да би Хрватска и српске земље Славонија, Срем, Далмација, Бока, Истра, Босна и Херцеговина („Велика Хрватска") требало да постану простор у којем нема места

26 Грајх, op. cit. (фуснота 2).
27 Жутић, 1997, 64.
28 На пример, Вићентије Змајевић, надбискуп барски и апостолски визитатор римокатоличке цркве у Србији, Албанији, Македонији и Бугарској, који је Србин из села Врбе код Његуша, после школовања на Колеџу Конгрегације за пропаганду вере у Риму, презирао је народ из којег је потицао због тога што је, како је тврдио, остао у заблуди шизме и јереси православне вере, о чему је 1720. написао дело „Огледало истине". По увредљивом опису православног српског народа постао је узор Анти Старчевићу.
29 Гавриловић, 2016, 141.
30 Грос, 1985, 355.

за Србе и православну Цркву. Исход је био да су присталица Јошуе Франка и језуитски клер почели да усмеравају нападе на православне Србе, што је 1895. године довело до погрома над загребачким Србима („Арнаутлук у Загребу“, према свирепости Арнаута).[31] Од 1906. године, Франк за савезнике у свом политичком активизму тражи у кругу око престолонаследника Франца Фердинанда.

Свест западне јавности о уништавању православних Срба у НДХ

Систематско бестијално уништавање православних Срба (чак и Јевреја) од стране римокатоличких усташа није наишло на осуду ни западних савезничких сила победница, ни после Другог светског рата, нити до данас.

Први западни аутор који је скренуо пажњу јавности на злочине НДХ био је француски публициста Едмонд Парис, који је 1961. године усташку кампању убијања назвао геноцид.[32] Након Париса, термин геноцид се користи за квалификовање догађања у НДХ у више радова. Амерички политиколог, Џон Армстронг је 1968. године написао да је „усташко 'коначно' решење геноцид, у најдословнијем смислу тог појма“.[33] Историчарка Хелен Фајн је усвојила став да су злочини у НДХ били геноцид.[34] Чак и социолог, Лео Купер, који разлог зверског истребљења Срба у НДХ објашњава „српском хегемонијом“ у Краљевини Југославији, квалификује акције усташа као „геноцид“.[35] Геноцид као опис понашања НДХ афирмишу угледни научници, попут антрополога Бет Денич[36] и Роберта Хејдена[37] и историчара Мајкла Селса.[38]

У новијем периоду, акције усташа у НДХ назива „'геноцид“' и историчар Мајкл Фајер, у студији о кривици Ватикана за усташке злочине.[39] У западној историографији, иначе, постоји препознавање да је Ватикан имао план деловања на Балкану, у прилог чему се истиче документ „Извештај апостолског визитатора Петра Масарекија о приликама католика у Бугарској, Србији, Сријему, Славонији и Босни 1623. и 1624“ (који је превео поверљиви човек Алојзија Степинца, римокатолички свештеник Крунослав Драгановић).

Такође у новијем периоду, као илустративне за антисрпску идеологију, историчари Кети Кармајкл, Рори Јоманс и Роб Мекормик, као и антрополог Невенко Бартулин цитирају усташког идеолога Пилара: „Не улевају баш спокој ове „птице грабилице“ са „тамним сиевајућим очима“ и тешко да би некоме могло бити пријатно у њиховој близини., које повезују са Стричевићевим називањем Срба „нечистим родом“, „номадским народом“ и „родом робова, најодвратнијих звери“, и Кватерниковим негирањем постојања Срба у Хрватској и њихову политичку свест као претњу.[40] Ова линија наратива развијала се током целог века, занемарујући грађу из средњег века, и стварала је квази научни наратив против православних. Аустроугарска је пред светском јавношћу Србе приказивала као реметилачки чинилац на Балкану. Након пораза, како примећује Џон Пол Њуман, утицај бечког двора на антисрпску климу одржавало је жестоко противљење аустроугарских официра заједничкој држави јужних Словена и

31 Детаљније: Жутић, 2011.
32 Paris, 1961.
33 Armstrong, 1968, 408.
34 Fein, 1979, 103.
35 Kuper, 1981, 89.
36 Denich, 1994, 367–390.
37 Hayden, 1993, 176–77.
38 Sells, 2001, 185.
39 Phayer, 2000, 37–41.
40 Carmichael, 2012.; Yeomans, 2015.; Bartulin, 2013.; McCormick, 2008.

створило је подлогу за хрватску радикалну десницу. На челу антисрпске пропаганде стајао је Јошуа Франк, који је кривио српске националисте за пораз Аустроугарске и заједницу јужних Словена представљао као параван за Велику Србију.[41]

Везано за стратегију за постизање етнички чисте Хрватске, у западној литератури се констатује да је укључивала насилно превођење трећине (православних) Срба у римокатоличанство.[42] У контексту стратегије, за предмет овог рада од значаја се чини и констатација Јована Бајфорда, да је усташки прогон Јевреја и Рома био систематски и представљао спровођење нацистичке политике, њихов је прогон Срба био укорењен у јачем облику мржње и вршен упркос томе што подрива подршку режиму.[43] У западној друштвеној теорији је, чини се, јасно да су акције усташа на етничкој хомогенизацији НДХ представљале геноцид, осим у међународноправној доктрини која упорно избегавала да се изјасни о начину уништавања православних Срба у тој творевини. У том контексту, индикативним се чини то да је Алојзија Степинца, 1952. године, папа Пије седми прогласио за кардинала, због заслуга током и после Другог светског рата, а 1998. године, папа Јован Павле други за мученика.

Увод у масовни нестанак Срба са простора Хрватске, од 1941. до 1945. године, може се везати за усташки покрет Анте Павелића, који се као водећи заговорник хрватске независности појавио 1920их. Он је, прихватајући антисрпске ставове Старчевића и Франка, сматрао да је потребна револуционарна организација и основао је усташе, по узору на злогласну бугарску Унутрашњу македонску револуционарну организацију (ВМРО). Први значајан успех усташа десио се 1934. године, атентатом на краља Александра I у Марсеју, али то није довело до распада Југославије. Под Павелићем у НДХ је усвојен низ расних прописа, пре свега Законска одредба о расној припадности и Законска одредба о заштити аријевске крви и части хрватског народа. Свођењем грађанина НДХ искључиво расно, на „држављанина аријског поријекла“, уз дискрециono одређење „који је својим понашањем доказао да се није бавио активностима против ослободилачких напора хрватског народа и који је спреман и вољан вјерно служити хрватској нацији и НДХ“, обезбеђен је основ за елиминацију Срба са простора у којем живе вековима (спорно да ли и традиционално), као главних противника у новоформираној држави. Расно одређење подразумевало је да прелаз на римокатоличку или исламску веру не обезбеђује признање аријевства.[44]

Одсуство осуде уништавања православних Срба у нацистичкој НДХ

За питање поратне некажњивости, требало би имати на уму да је водећа сила поратног периода била упозната не само са расним законима у НДХ, него и са бруталним обрачуном усташке власти са Србима. Амерички историчар Роб Мекормик објавио је садржај микрофилмованих докумената похрањених у Националном архиву САД који расветљава ту дилему. Један од њих је телеграм који је Државни секретар САД, Кордел Хал добио од амбасадора из Анкаре, Џона ван Антверп Мекмареја, 6. маја 1941. године, у којем се наводи: „Према поузданим информацијама, Павелићеви герилци (у неким случајевима заједно са Мађарима) масакрирају Србе у Хрватској, Војводини и Босни. Постоји потреба за хитном интервенцијом Ватикана у Загребу и Будимпешти.“[45] Други је

41 Newman, 2014, 67–69.
42 MacDonald, 2009, 106; Mozes, 2009, 158-159.
43 Byford, 2020, 10.
44 Блажевић, Алијагић, 2010, 907.
45 McCormick, 2008, 94.

писмо тадашњег економског аташеа и в.д. конзула у Београду, Карла Ранкина, запремљено у Државном секретаријату 14. августа 1941. године, у којем се преносе наводи из дописа анонимног српског званичника, као извора, "да је више хиљада српских цивила (погубљено) од руку усташа... Неке жртве су заклане на животињски начин, са чекићима и ножевима, а њихова тела су исечена на комаде", као и детаљни подаци (са шеснаест слика) о масовним погубљењима и процена да се „(Срби у НДХ) суочавају са свеобухватном политиком чији је циљ истребљење српске расе у тим регионима, чему би претходило економско уништавање Срба."[46] Уколико се може уважити да би администрација податке неименованог званичника српске владе могла узети са резервом, као претеривање и пропаганду, с обзиром на описе низа случајева (чак и са сликама), несумњиво је већ првих месеци знала за терор усташа над српским и јеврејским становништвом. У прилог томе указује и чињеница да је претходно Ранкиновом писму, председник САД, Теодор Рузевелт добио писмо краља у изгнанству Петра II Карађорђевића, у којем га је упознао са страхотама у Хрватској. Према тадашњем координатору администрације за информисање, Волтеру Робертсу, Рузвелт се консултовао са својим државним секретаром Корделом Халом да ли Петрово писмо треба објавити, а овај је препоручио да се писмо држи приватно и да Бела кућа обавести младог краља да му је председник посветио пуну пажњу.[47]

Као посебно индикативно чини се недостатак интереса тадашњег државног секретара САД, будући да су информације о усташким покољима Срба и Јевреја стизале у Државни секретаријат током целог рата. Наиме, како је утврдио Роб Мекормик, амерички генерални конзул у Истанбулу Самуел Хонакер и слични званичници су од 1942. године слали редовне извештаје о стању у Хрватској, који су били детаљни и тачни и, допуњени подацима из Берна, приказивали да Павелић и усташе убијају хиљаде Срба и Јевреја, тероришу села и покушавају да избришу трагове српског наслеђа, уништавањем православних цркава и присиљавањем на прелазак у католичанство.[48] На злочине у НДХ није реаговао ни председник Рузвелт. Према представнику југословенске владе у изгнанству у САД, Константину Фотићу, када је краљ Петар II, у лето 1942. године, посетио САД предао је америчком председнику извештај о зверствима почињеним под Павелићем, који је био „шокиран детаљима" о покољима, а кад га је Фотић подсетио да је НДХ у рату са САД, „изненађено је подигао руке и рекао да је на то скоро заборавио." Рузвелт је Петру рекао да ће се побринути да усташе схвате да ће морати да плате за своје злочине на крају рата и да ће се „посебно потрудити да импресионира овог човека Павелића".[49] У том светлу, није јасно зашто бар није ургирао код папе Пија XII да изврши притисак на Павелића да оконча усташка зверства.

Изостанак акције дипломатије и извршне власти САД због геноцида над православним Србима у НДХ може се посматрати као исход забринутости да се зарад далеке земље не подрију односи између српске и хрватске заједнице у Америци, као и да се не ризикује подстицање антисемитизма. Постоје, међутим показатељи који указују и на другу позадину. У том смислу, треба имати у виду цитат који Метју Џонс истиче из извештаја амбасадора САД у Атини и Југословенске владе у изгнанству у Каиру, Линколна Меквеја, председнику Рузвелту: „Британска политика... је у основи данас као што је увек била... Усмерена је првенствено на очување веза империје и морских рута до

46 Rankin to Secretary of State, letter 14 August 1941, National Microfilm Archive Publication, p. 84. доступно: https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1183&context=gsp, 28.12.2022.
47 Roberts, 1987, 19.
48 McCormick, 2014.
49 Fotitch, 1948, 56-57.

Индије... све се то обликује на утврђивање где Британија може да обезбеди најчвршће упориште за одржавање интереса на Балкану... одвраћајући пуну контролу било које силе над југоисточном Европом...“[50] Утицај Британаца у региону није могао да буде игнорисан, будући да су они подстакли државни удар, којим је војска збацила владу и успоставила нови режим, под генералом Душаном Симовићем, у име осамнаестогодишњег краља Петра II. Тај утицај су САД уважавале, што се назире из докумената насталих пре Московске конференције, 1943. године, а посебно имајући у виду развој догађаја после рата. На пример, амерички председник није био уверен да се Југославија може обновити и сматрао је да се Хрватска можда мора устројити одвојено,[51] а с друге стране, из „ад мемоара“ британске амбасаде Државном секретаријату се види да Влада Његовог Величанства сматра проблем Хрватске као унутрашњу југословенску ствар, која „у првом реду спада у разматрање југословенских савезника“.[52] Томе у прилог указује и записник са министарског састанка у припреми конференције, из којег се види да када је британски министар спољних послова Ентони Иден изнео да је жеља владе Његовог Величанства да Југославију виде обновљену као некадашњу слободну и независну „уз очување три краљевине Србије, Хрватске и Словеније“, као и да су били у контакту са оба главна покрета отпора у Југославији, док Државни секретар САД није имао шта да дода, иако је његов председник имао другачији став.[53] Коначно, када је председник Рузвелт на састанку изнео мишљење да „Хрвати и Срби немају ништа заједничко“ и да сматра да „Србију треба успоставити саму, а Хрвате ставити под Старатељство“, министар Иден је имао примедбу на метод Старатељства и нагласио да је Британска влада веровала да се заједничка држава може остварити.[54] Југославија је, упркос свему, из рата изашла као заједничка држава и Срба и Хрвата.

Како у свом обимном истраживању британске обавештајне службе цитира британски сколастик и историчар Стивен Дорил, у октобру 1944. године Павелићев изасланик је, у Италији, предао допис врховном команданту Савезничких снага (тада амерички генерал Двајт Ајзенхауер), у којем се позива „да иако је Хрватска (НДХ – напомена аутора) чланица сила Осовине, Хрватска не може да постоји без подршке Велике Британије“ и, посматрајући Хрватску као део анти-комунистичког блока западно-оријентисаних балканских држава, тражио је да се у НДХ пошаље војна мисија.[55] Британска обавештајна служба је, иначе, већ од 1920их врбовала припаднике антијугословенских снага, укључујући најближе сараднике Павелића, Андрију Артуковића и Еугена Диду Кватрника.[56]

50 Jones, 2006, 94.
51 Memorandum of Conversation with President Roosevelt at the White House (October 5, 1943), Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1943, General, Volume I, Washington: U.S. Government Printing Office, 543. доступно: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943v01/d544, 03.12.2021.
52 The British Embassy to the Department of State Aide-Mémoire (April 6, 1943), Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1943, General, Volume I, Washington: U.S. Government Printing Office, 489 доступно: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943v01/d495, 15.12.2021.
53 Summary of the Proceedings of the Fifth Session of the Tripartite Conference (October 23, 1943), Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1943, General, Volume I. Washington: U.S. Government Printing Office, 618 доступно: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943v01/d587, 05.12.2021.
54 The British Commonwealth, Eastern Europe, the Far East, Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1943, Volume III, Washington: U.S. Government Printing Office, 16 доступно: https://search.library.wisc.edu/digital/AHYZCVT6HJUNS78B/full/AFH7ZQOISCL7MS8R, 05.12.2021.
55 Dorril, 2002, 329-330, 335.
56 Ibid, 329

Додатно светло на ову индицију, у контексту разлога за игнорисање геноцида над Србима, баца дело новинара Марка Аронса и публицисте Џона Лофтуса, из 1996. године, у којем се наводи изјава високог функционера у влади Велике Британије, који је радио на проблематици ратних злочина и имао приступ тајним документима НАТО, да је: „Британска обавештајна служба одржавала пре рата тесне везе са усташком подземном терористичком мрежом, чак и после убиства југословенског краља Александра у Марсеју 1934... користила је Павелића, упркос његовој репутацији терористе и убице“.[57] Евентуалне резерве због анонимности извора отклања даље истраживање самог податка од стране Смиље Аврамов. Поводом свог двотомног дела „Геноцид у Југославији од 1941-1945. и 1991. године“ она је објаснила да је користила искључиво документа из војних и државних архива у Риму, Фрајбургу, Бону, Лондону, Вашингтону и Цириху и тамо пронашла оригиналне извештаје. По њеним налазима, „Британци су га (Павелића) пребацили у Ватикан, а Американци у Латинску Америку. Британци су спасавали овог злочинца и зато што је био обавештајац британске МИ6 од 1926. године. Био је њихов обавештајац и после убиства краља Александра 1934. године у Марсеју.“[58] Везано за предмет овог рада, ваља истаћи и њено опажање да у великим страним институтима и војним и државним архивима које је обишла „нигде нема ни одељка о геноциду над Србима, иако су геноцид вршили Бугари 1914. до 1918. на југоистоку Србије, Аустријанци и Немци у Мачви, од 1941. Немци у Краљеву, Крагујевцу, Београду, Мађари у Срему и Бачкој, Хрвати у Хрватској, БиХ и Срему. Нестало је преко милион Срба у Првом светском рату и преко милион Срба у Другом светском рату.“[59] Додатну индицију британске повезаности са Павелићем даје амерички историчар Џералд Штајнахер, који цитира из дописа потпуковника америчке војске Џорџа Блунде помоћнику заменика директора обавештајне службе ЦИА, пуковнику Карлу Фричеу, из новембра 1947, са којег је скинута ознака поверљивости. У њему се наводи да су Британци и Американци одустали од планова за хапшење Анте Павелића, иако су знали где се он налази у Ватикану. Из дописа се види да су Британци те године претресли Павелића у Ђенови и, иако су знали ко је, нису га ухапсили, те да су покушали да убеде Американце да то изврше, чему су се америчке обавештајне службе одупрле, јер су већ многе бивше усташе активно користиле као шпијуне. Коначно је одлучено да у хапшењу Павелића помогне италијанска полиција, али Британци од којих се очекивало да обавесте америчке обавештајне службе када Павелић напусти Ватикан нису испунили свој део договора, уз образложење да је „немогуће извући Павелића из Ватикана“. На крају писма је упозорење да „документ не би требало да види ниједна британска власт“.[60]

Значај интереса иза мржње н неодговорности за уништавање православних Срба

Може се, чини се, устврдити да су мржња која је резултирала зверством према православним Србима у НДХ и некажњивост имали геополитичку димензију. Прикривање иза формирања хрватске нације не може оправдати дефамацију и сатанизацију православног живља. Интерес Римске курије да централизовано овладава хришћанским простором, неколико векова је организовано подстицао антагонизам међу

57 Aarons, 1996.
58 И Срби бришу Јасеновац, *Vesti-online.com*, 30.09.2011. доступно: https://www.vesti.rs/Vesti/I-Srbi-brisu-Jasenovac-5-Pavelic-engleski-spijun.html, 05.12.2021.
59 Ibid.
60 Steinacher, 2011, 315.

римокатоличким верницима. Православни Срби су, као мета, одговарали и интересима римокатоличког аустријског двора, који је тежио да свој источни обод ојача хомогеном хрватском нацијом. Ако се има у виду да ни Ватикан, ни Аустрија (ни Мађарска) нису током Другог светског рата били на страни антинацистичког савеза, за проблем овог рада је од значаја питање разлога због којих су уништавање православних Срба на простору Хрватске током и после рата игнорисале две моћне силе, САД и Велика Британија. Усташке нацистичке агенте америчке и британске тајне службе су користиле, за стварање антикомунистичке мреже. Чини се да су мотиви ове две силе током рата били различити. Наиме, за САД, Балкан је био удаљен простор за који нису имали дефинисан стратешки интерес, а Британија је, како показују документи, имала разрађен систем утицаја, у оквиру свог империјалног интереса, што је укључивало позиционирање у различитим структурама, а како се испоставља и у врху усташког покрета.

Интереси ова четири субјекта, након Другог светског рата, конвергирају против православља, а у том оквиру и Срба. Први показатељ у том смислу је пропуст да се пред Нирнбершким трибуналом суди нацистичким злочинцима на источном фронту и у НДХ. Други је, како документа показују, да су водећи нацистички злочинци, посебно из римокатоличких средина источног блока (Усташе из Хрватске, Хортијевци из Мађарске, Бандеристи из Украјине), имали улогу у Хладном рату. Њихово извлачење на запад или у Америке, изведено је уз помоћ Ваткана (тзв. „пацовски канали“), како би били коришћени против „новог“ непријатеља – комунизма. Марлин Лорел и Елен Ривера описују две организације формиране од тако регрутованих кадрова. Једна је Светска антикомунистичка лига (WACL), која је, на пример, коришћена током Никсонове администрације против побуњеника у југоисточној Азији и Латинској Америци. У то време Хладног рата, на састанцима WACL је учествовало седам шефова држава и била је инструмент америчке војно-индустријске матрице и ЦИА. Овој организацији се приписују политичка убиства и против-герилска обука у зонама сукоба, па чак и у Авганистану, током совјетског присуства.[61] Друга је Блок антибољшевичких нација (ABN), који је од 1946. до 1990. године био фашистичка међународна организација за координацију акција агената, пореклом из источне Европе који су емигрирали на запад. У њој су украјински, мађарски, румунски, хрватски, бугарски, словачки, литвански и други нацисти окупљени под вођством Јарослава Стецка, бившег вође Бандериста у Украјини, који се сматра одговорним за масакре стотина људи, већином Јевреја, у Украјини.[62]

Све те европске државе, укључујући и Хрватску (и Словенију) настале након распада СФРЈ, данас су део НАТО, и све су, као и државе настале распадом бившег СССР, раскинуле са социјалистичким типом представничке демократије (комунизмом) и усвојиле либерални тип, у чему је значајну улогу одиграла римокатоличка црква.

НАТО је, 1999. године, подржао сепаратизам етничких Албанаца у српској покрајини Косово и Метохија (КиМ), где је кроз историју СПЦ доживљавана као доследан заштитник српског народа, након чега се, под мандатом УН, нападају средњевековни православни верски и културни објекти који сведоче о традиционалном српском присуству.[63] Штавише, снаге НАТО су, попут савезника у случају НДХ, под мандатом УН, толерисале покушај изгона преосталих Срба. Такође, као у НДХ, у Црној Гори је, након осамостаљивања, пређутно толерисан притисак власти на традиционалну СПЦ и оснивање неканонске Црногорске православне цркве. Глобалистичко мњење се, дакле, и данас сврстава против СПЦ као институционалног симбола српског народа. Уз

61 Laruelle, Rivera, 2019, 9-10.
62 Ibid., 20-21.
63 Стевановић, Ђурђевић, 2021а, 186.

снажну антисрпску пропаганду, догодио се прогон Срба са КиМ и из Хрватске. Уз то, у Босни, Хрватској и на КиМ се прихватало да католичке и муслиманске нације шаљу обилну помоћ другим религијским заједницама, док се помоћ православних нација третирала као агресија... Будући да се НАТО у сукобима на КиМ, у БиХ и у Сирији испостављао на истој страни са радикалним сунитским елементима, тешко је оценити да ли је више антиправославни или происламистички.[64] Приступ НАТО очито прави разлику у односу на државе са већински православном традицијом, што се може извести из тога што нема емпатије за страдање православних хришћана, као што је у Хрватској, Украјини, Кипру, или на КиМ.

Пуч у Украјини, фебруара 2014. године, експонирао је да се данас универзализација неолиберализма испољава као de facto против православља, са геополитичким последицама, а посебно улогу глобалистичког система информисања у наметању неолибералног поретка. Западни медији нису примећивали укидање руског језика, спаљивање књига на руском језику, гранатирање болница, школа и обданишта, сурова убиства деце и жена, разарање инфраструктурних инсталација, изгладњивање становништва и брутални методи обрачуна бандеристичких паравојски са отпором на истоку земље, где живи већински руско православно становништво. За њих није постојао минимум обзира, већ се по сваку цену настојао сломити њихов отпор насилно октроисаном режиму. Драстична средства Десног сектора и Бандериста (неонацистичке снаге) јавности су представљана су као легитимна борба против сепаратизма и "тероризма". Осим пропагандистичког извештавања, од 1990-тих израста идеја сузбијања потенцијалних претњи глобалној неолибералној (америчкој) хегемонији, у економији и политици, чак и превентивним ударима, чиме се у функцију наметања неолибералног глобалног поретка ставља и војна моћ. У том конексту су и анационалне политике, често на граници са фобијом против нације, које заговарају личне слободе изнад сваког колективитета. Овај концепт није, као у Хладном рату, да се прикрију недостаци у идеолошком сукобу, већ из логике хегемоније која спаја принуду и добровољно потчињавање, без простора за алтернативу, због чега је у суштини фундаменталистички. У томе је неолиберални запад имао упориште римокатоличким нацијама, док је православне подривао подстицањем аврзије против њих (попут бивших нациста против „комунизма“).[65]

Из чињенице да наметање неолибералног модела не уважава традиционалне обрасце проистиче значај православља српског народа у савременом свету. Након Хладног рата, суштина трансформације је ширење неолибералних постулата у економији. То је видљиво из чињенице да водећим државама неолибералног естаблишмента (на челу са САД и Великом Британијом), које се самопрокламују за „(међународну) заједницу засновану на правилима” и узурпирају међународне организације, не сметају диктатуре, ни недемократичност у државама које прихвате неолиберални модел, док су државе које настоје да суверено определе свој пут развоја изложене су притиску и, некад, интервенционизму, чак и ако усвоје либерални тип представничке демократије. Ширење неолибералног модела се, у недостатку аргумената, врши пацификовањем противљења. Тако се развијају дискурси којима се другачији концепти априори одбацују, а уједно и шири антагонизам према њима. Уколико нове „вредности“ немају упоришта у друштву, њихови носиоци се октроишу као нова локална „елита“, која за разлику од традиционалне, не гради свој углед на ономе што чини за друштво, већ узурпира моћ на догми буржоаског морала (налик грађанској религији). Тај модел, који све своди на лично,

64 Стевановић, Ђурђевић, 2017, 184-185.
65 Стевановић, Ђурђевић, 2018, 432, 433,441.

угрожава традиционално православно препознавање јединства цркве и народа у тежњи за спасењем угрожава. Због тога што игнорише централно етичко место врлине, неолиберализам се испољава као вредносни концепт који супротан православном. Зато продору неолибералне глобализације у православним државама, по правилу, претходи појава страних верских секти, којима се подрива национални идентитет. Што се власт више идентификује са глобализацијом постаје противник традиционалног идентитета. Управо на подривању традиционалног се заснивају тзв. „обојене револуције“, због чега користе ненасилни метод, јер мета нису институције већ вредности које неолибералне снаге настоје да подрију. Последица лишавања државе вишег циља, тј. моралности, је секуларизација и, последично, развој новог облика „хуманитаризма”. Ово се у међународним односима испољава као настојање да се цивилизацијске разлике потру монополисањем истине и сузбијањем другачијег.

Насилне тенденције неолибералног концепта проистичу из унутрашње природе. Наиме, западна неолиберална цивилизација човека посматра у оквиру три димензије: економије, политике и филозофије, од којих се економија развија као посебна сфера постојања и постаје теолошки концепт, а идеја раста виши циљ, што доводи до филозофског конструкта „спасења” кроз економску успешност, те до овладавања тржишно подређеним идентитетом појединца. Упориште се може пронаћи у Веберовој претпоставци „афинитета” између калвинизма и капитализма, која економски афирмише калвинистичку „предодређеност” за господарење светом, као и категоризацији ислама међу религије које се „прилагођавају”.[66] Тај оквир имплицира да је православље неприлагодљиво и зато није погодно за капиталистичку економију. Из тог оквира се развија дискурс који православље етикетира, инсинуирањем да „византијска“ природа правног окружења нужно погодна за пословање. Управо на тој вертикали, неолиберална доктрина идентификује нови раскол у Европи након Хладног рата - између „напредног“ западног хришћанства и „назадног“ православља. Представљајући различитост уверења као сукоб између цивилизованог и варварског, имплицира се мета.[67] Резултат је агресивно антиправославље, што се образлаже позивањем на опште добро, али се формулише са позиције универзалног разума, да се обликује хомогено друштво у којем ће се вредносно уклопити различите религије. Национални идентитет, међутим, обухвата перцепцију особина и припадности, те нужно обухвата свест о припадности и способност саморефлексије. На пример, у Црној Гори, неолиберална власт је дистанцирала историјски идентитет од СПЦ, за коју се онда православно становништво везало политички, док је црногорски идентитет политички везала за неканонску Црногорску православну цркву. Политичко везивање, међутим, није везано за опште добро, већ за интерес групације. Православна црква у средини која је мета се дискредитује са позиције „интеграције” као вишег циља, у оквиру чега се шире наративи којима се оправдавају сукоби против ње, попут на пример за СПЦ: „да је савезник евроскептичним и национално конзервативним блоковима; да је неовизантијска и извор српског антизападњаштва; да су српска и руска православна црква противзападна осовина; да су Срби зелоти и желе сукоб и нове ратове на Балкану.

Закључна разматрања

Уколико се национална безбедност посматра као заштита вредности, виталних за опстанак нације у окружњу, искуство ширења мржње према православљу као битној

66 Veber, 2011.
67 Стевановић, Ђурђевић, 2021б, 303-322.

идентитетској одредници нације и неодговорност за уништење припадника православне вере не могу бити посматрани изван спољнополитичког аспекта. У том контексту, анализа околности које су довеле до геноцида у НДХ показује одређену улогу у развоју и усмеравању мржње према православљу и Србима на простору Хрватске, Ватикана, Аустријске монархије и Велике Британије, из сопствених геополитичких интереса. С друге стране, анализа ратног и поратног периода показује да су се идеолошки интереси две водеће силе запада, САД и Велике Британије подударили са интересима Ватикана, услед чега су им водећи усташки злочинци, као и екстремни нацисти, постали савезници против комунизма.

Развој ситуације након Хладног рата, како се види из примера односа према Србима, показује, да и даље нема отклона према злочинима над православним Србима, али и да православље постаје мета неолибералног естаблишмента. Вредносно посматрано, испоставља се да оно што у православљу није подобно неолиберализму је то да високо вреднује духовни образац заснован идеалу праведности и друштвене правде, по ком богати и моћни немају апсолутно право да доминирају, што има за последицу идеју суштинске једнакости свих људи пред Богом и одговарности за своје поступке. Из тога се може извести да је православни концепт супротстављен по томе што тежи слободној и равноправној индивидуи и препрека је страној доминацији, чему и данас глобално теже исти субјекти који су имали удела у подстицању мржње и некажњивости уништења православних Срба.

Из налаза се може извести и општији закључак, да интерес против православља и православних Срба постоји и данас и да су потврђене речи Смиље Аврамов: „...у оквиру неолиберале доктрине се доследно тежи: ограниченој демократији; тоталном друштвеном надзору и тоталној контроли; системском искључењу човека из одлучивања о властитом животу; сталном рату корпоративне олигархије против човечанства; и нарочито, неприкосновености корпоративних и геополитичких интереса САД у међународном систему. Такав поредак изискује да православље мора бити избачено из светских комуникација, као религија... Отуда уништење православља... јер... је теолошка мисао која се може везивати са грађанским схватањем друштва и са оним што они зову глобализација.“[68]

Интернет извори и документи

Аврамов Смиља, излагање на Округлом столу "Србија и Трилатерална комисија", Београд, 30.10.2014. доступно: http://goo.gl/f4KDsJ, 18.12.2021.

Berghaus Heinrich (1846), Ethnographische Karte der Osterreichischen Monarchie, 8te Abth.: No 10. Gotha: Perthes,. доступно: http://www.davidrumsey.com/maps5304.html, 03.12.2021

И Срби бришу Јасеновац, *Vesti-online.com*, 30.09.2011. доступно: https://www.vesti.rs/Vesti/I-Srbi-brisu-Jasenovac-5-Pavelic-engleski-spijun.html, 05.12.2021.

Крлежа Мирослав, Предговор Подравским мотивима Крсте Хегедушића, 1933, 20. доступно: https://dokumen.tips/documents/krleza-predgovor-podravskim-motivima-krste-hegedusica.html, 15.11.2021.

68 Avramov Smilja, izlaganje na Okruglom stolu "Srbija i Trilateralna komisija", Beograd, 30.10.2014. доступно: http://goo.gl/f4KDsJ, 18.12.2021.

Memorandum of Conversation with President Roosevelt at the White House (October 5, 1943), Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1943, General, Volume I, Washington: U.S. Government Printing Office, 543. доступно:
https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943v01/d544, 03.12.2021.

Rankin to Secretary of State, letter 14 August 1941, National Microfilm Archive Publication, M1203, roll 16, 860H.00/1322. доступно:
https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1183&context=gsp, 28.12.2022.

Република Србија, Републички завод за статистику: Присутно становништво (грађанско и војничко) по матерњем језику и вероисповести, попис 31. јануара 1921., 1. доступно: https://publikacije.stat.gov.rs/G1921/Pdf/G19214001.pdf, 03.12.2021.

Република Србија, Републички завод за статистику: Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931. године Књига 2 по вероисповести, Краљевина Југославија – општа државна статистика, Приморска и Савска бановина, 4. доступно: https://publikacije.stat.gov.rs/G1921/Pdf/G19214001.pdf, 03.12.2021.

Summary of the Proceedings of the Fifth Session of the Tripartite Conference (October 23, 1943), Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1943, General, Volume I. Washington: U.S. Government Printing Office, 618 доступно:
https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943v01/d587, 05.12.2021.

The British Commonwealth, Eastern Europe, the Far East, Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1943, Volume III, Washington: U.S. Government Printing Office, 16 доступно: https://search.library.wisc.edu/digital/AHYZCVT6HJUNS78B/ full/
AFH7ZQOISCL7MS8R, 05.12.2021.

The British Embassy to the Department of State Aide-Mémoire (April 6, 1943), Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1943, General, Volume I, Washington: U.S. Government Printing Office, 489 доступно: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943v01/d495, 15.12.2021.

Литература

Arons Mark, Loftus John, (1996): Unholy Trinity: The Vatican, The Nazis, and The Swiss Banks, New York: St. Martin's Publishing Group.

Armstrong John, (1968): Collaborationism in World War II: The Integral Nationalist Variant in Eastern Europe, The Journal of Modern History, 40:3/1968, 396–410.

Блажевић Роберт, Алијагић Амина, (2010): Антижидовство и расно законодавство у фашистичкој Италији, нацистичкој Њемачкој и усташкој НДХ, Зборник Правног факултета Свеучилишта у Ријеци, ур. Ненад Хлача, Ријека: Правни факултет Свеучилишта у Ријеци.

Broucek Peter, (2013): Uvod: O prilikama u ustaškoj državi, u: Von Horstenau, Edmund Glaise, Zapisi iz NDH, Zagreb: Disput.

Byford Jovan, (2020): Picturing Genocide in the Independent State of Croatia: Atrocity Images and the Contested Memory of the Second World War in the Balkans, Bloomsbury Publishing.

Carmichael Cathie, (2012): Ethnic Cleansing in the Balkans: Nationalism and the Destruction of Tradition, London: Routledge.

Yeomans Rory, (2015): The Utopia of Terror: Life and Death in Wartime Croatia, Cambridge: Boydell & Brewer.

Bartulin Nevenko, (2013): The Racial Idea in the Independent State of Croatia: Origins and Theory. Leiden: Brill.

Cox John, (2007): Ante Pavelić and Ustaša State in Croatia, in: Balkan Strongmen: Dictators and Authoritarian Rulers of South-Eastern Europe, Fischer, Bernd J. (ed.), London: C. Hurst&Co; West Lafyette: Purdue University Press, 199-238.

Tomasevich, Jozo, (2002): War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: Occupation and Collaboration, Stanford: Stanford University Press.

Гавриловић Владан, (2016): Унијаћење – процес покатоличавања српског народа у Хабсбуршкој Монархији, Зборник радова Осми међународни интердисциплинарни симпозијум Сусрет култура, Нови Сад, 1-2. децембра 2014. године, Нови Сад: Филозофски факултет, 139-145.

Гаћиновић, Радослав (2014), Аустроугарски велеиздајнички судски процеси, Страни Правни Живот, 58:1, 123-141.

Грајф Гидеон, (2019): Јасеновац, Аушвиц Балкана: Усташка империја окрутности, Београд: Књига комерц.

Грос Мирјана, (1985): Почеци модерне Хрватске, Загреб: Центар за повијесне знаности свеучилишта у Загребу.

Деган Владимир Ђуро, (2008): Pravni aspekti i političke posljedice rimskih ugovora od 18. svibnja 1941. godine, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 45:2/2008, 265-278.

Дедијер Владимир, (1987): Ватикан и Јасеновац. Документи, Београд: Рад, стр. 453.

Denich Bette, (1994): Dismembering Yugoslavia: Nationalist Ideologies and the Symbolic Revival of Genocide, American Ethnologist, 21:2/1994, pp. 367–390.

Dorril Stephen, (2002): MI6: Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service, New York/London/ Toronto/ Sydney/Singapore: Simon&Schuster.

Fein Helen, (1979): Accounting for Genocide: National Responses and Jewish Victimization During the Holocaust, New York: Free Press London: Collier Macmillan.

Fotitch Constantin, (1948): The War We Lost: Yugoslavia's Tragedy And The Failure Of The West, Whitefish: Literary Licensing.

Hayden Robert, (1993): Recounting the Dead: The Rediscovery and Redefinition of Wartime Massacres in Late and PostCommunist Yugoslavia, in: Memory and Opposition under State Socialism, Rubie S. Watson (ed.), Santa Fe: School of American Research, 167–184.

Жутић Никола, (1997): Римокатоличка црква и хрватство – од илирске идеје до великохрватске реализације 1453 – 1941, Београд: Институт за савремену историју, 64.

Жутић Никола, (2011): Лички римокатолочки инспиратори и извршиоци геноцида, Прва међународна конференција о комплексу усташких логора Јадовно – Госпић 1941., Бањалука 24 – 25. јун 2011.

Јевтић Мирољуб, (1997): Православље као фактор интеграције и дезинтеграције нација на Балкану, Теме, 20:1-2/1997, 79-91.

Јован Радонић, (1950): Римска курија и Југословенске земље од XVI до XIX века. Београд, Српска академија наука.

Jones Matthew, (2006): „Kipling and all that“: American Perceptionsof SOE and British Imperial Intrigue in the Balkans, in: The Politics and Strategy of Clandestine War: Special Operations Executive, 1940-1946, Neville Wylie (ed.), Routledge, 94, 90-108.

Kovač Ivan (ur.), (2009): Statistički ljetopis, Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. str. 89.

Крестић Василије, (2010): Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Kuper Leo, (1981): Genocide: Its Political Use in the Twentieth Century, New Haven: Yale University Press, p. 89.

Laruelle Marlene, (2019): Rivera Ellen, Imagined Geographies of Central and Eastern Europe: The Concept of Intermarium, ERES Occasional Papers, 1/2019, 9-10.

Ливада Светозар и сарадници, (2018): Биолошки слом и нестајање Срба у Хрватској (1880–2011), Београд: Прометеј и Службени гласник.

Ловирић Едо, (1941): О називу источне цркве у подручју Краљевине Хрватске и Славоније до конца Свјетског рата, Alma mater Croatica Гласник хрватског свеучилишног друштва, 5:1/1941, 92–93.

Лорковић Младен, (1944): Хрватска у борби против бољшевизма, Загреб, 39.

MacDonald David, (2009): From Jasenovac to Srebrenica: Subaltern Genocide and the Serbs, in: Genocides by The Oppressed: Subaltern Genocide In Theory and Practice, Jones, Adam; Nicholas A. Robins (eds.), Bloomington: Indiana University Press, 103-121;

McCormick Rob, (2008): The United States' Response to Genocide in the Independent State of Croatia, 1941–1945, Genocide Studies and Prevention, 3:1/2008, 75–98.

McCormick Robert B., (2014): Croatia Under Ante Pavelic: America, the Ustase and Croatian Genocide in World War II, London/New York: I.B.Tauris & Co Ltd.

Mozes, Paul, (2009): The Genocidal Twentieth Century in the Balkans, in: Confronting Genocide: Judaism, Christianity, Islam, Jacobs, Steven L. (ed.), Lexington Books, 151-182.

Newman John Paul, (2017): War Veterans, Fascism, and Para-Fascist Departures in the Kingdom of Yugoslavia, 1918–1941, Fascism 6:1/2017, 42-74.

Ostroški Ljiljana (ur.), (2011): Popis stanovništva 2011, Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 11.

Paris Edmond, (1961): Genocide in Satellite Croatia, 1941–1945, Chicago: American Institute for Balkan Affairs.

Пилар Иво (псеудоним L. V. Südland), (1943): Јужнославенско питање: приказ цјелокупног питања (превод Федор Пуцек), Загреб: Матица Хрватска, 316. (наслов оригинала Die südslawische Frage und der Weltkrieg: Übersichtliche Darstellung des Gesamtproblems, Wien: Manz, 1918).

Phayer Michael, (2000): The Catholic Church and the Holocaust, 1930–1965, Bloomington: Indiana University Press, 31–41.

Пожар Петар, (1996): Хрватска православна црква у прошлости и будућности, Загреб: Наклада Павичић, 113–127.

Roberts Walter R., (1987): Tito, Mihailovic´ and the Allies, 1941–1945, Durham: Duke University Press, p. 19.

Sells Michael, (2001): Kosovo Mythology and the Bosnian Genocide, in: In God's Name: Genocide and Religion in the Twentieth Century, Omer Bartov, Phyllis Mack (eds.), pp. 180–205, New York/Oxford: Berghahn Books, p.185.

Steinacher Gerald, (2011): Nazis on the Run: How Hitler's Henchmen Fled Justice, Oxford/New York: Oxford University Press.

Suppan Arnold, (2014): Hitler - Beneš - Tito: Konflikt, Krieg und Völkermord in Ostmittel- und Südosteuropa, Austrian Academy of Sciences Press.

Савезни завод за статистику ФНРЈ, (1955): Коначни резултати пописа становништва од 15. марта 1948. године, књига 9: Стално становништво по народности, Београд: Савезни завод за статистику.

Стевановић Мирослав, Ђурђевић Драган, (2021а): Културно наслеђе на КиМ у светлу примене резолуције 1244 Савета безбедности УН, Мегатренд ревија 18:4/2021, 185-204.

Стевановић Мирослав, Ђурђевић Драган, (2021б): Одговорност за уништавање српске националне баштине током међународног мандата на КиМ, Мегатренд ревија 18:4/2021, 303-322.

Стевановић Мирослав, Ђурђевић Драган, (2017): Перцепција инструментализације тероризма као тактике на Балкану, Мегатренд ревија, 14:2/2017, 177-190.

Стевановић Мирослав, Ђурђевић Драган, (2018): Анти-православни аспект неолибералног фундаментализма, Црквене студије, 15/2018, 427-447.

Новак Виктор, Magnum Crimen: пола вијека клерикализма у Хрватској, Београд: Нова књига, 1989.

Стојановић Александар; Ломпар Растко, (2017): Оснивање Хрватске православне цркве у контексту немачке политике и ратних интереса у окупираној Југославији, Српска политичка мисао, 24:3/2017, 35-53.

Трухелка Ћиро, (1941): Studije o podrijetlu: etnološka razmatranja iz Bosne i Hercegovine, Zagreb: Matica Hrvatska, 1941, 5-14.

Von Czoernig, Karl (1857): Ethnographie der Oesterreichischen Monarchie, 1 Band, Wien: Direction der Administrativen Statistik.

Miroslav D. Stevanović
Dragan Ž. Đurđević

IMPUNITY OF THE DESTRUCTION OF THE COMMUNITY OF ORTHODOX SERBS IN CROATIA FROM THE ASPECT OF NATIONAL SECURITY

In this paper, we argue that the scale and brutality of the destruction of Orthodox Serbs in Croatia and the impunity of crimes against them are in a significant extent the result of the activities external actors in order to achieve influence over the territory. In this context, we first reexamined the roots and focusing of hatred that culminated in inhumane methods of killing on a mass scale, and then analyzed the circumstances that resulted in those responsible not being prosecuted. In order to determine today's influence of the interests of the actors that have contributed to the impunity of the destruction of Orthodox Serbs in modern international relations, we observed the effect of the process of globalization in relation to Orthodoxy as a value concept. The aim of this paper is to look at the practical reasons behind today's discrimination against Orthodoxy and Orthodox Serbs and to point out the interest-based animosity of influential subjects in its substrate, as a factor that must be considered in conducting foreign policy. The findings provide grounds for the clim that the actors with imperialist pretensions have animosity towards Orthodoxy, as a religion that promotes the value ideals of freedom, equality and responsibility of each individual.